

Pardaev Akmal Yuldashovich

Termiz davlat universiteti

Davlat va huquq asoslari kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya: mazkur maqolada ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishning nazariy va amaliy asoslari tahlil qilingan. Jamiyat taraqqiyotida huquqiy normalarning o'rni, ularning ijtimoiy barqarorlik va fuqarolik jamiyatini shakllantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, ijtimoiy munosabatlarning turli shakllarida huquqiy mexanizmlarning ta'siri, ularni tartibga solishda milliy qonunchilik bazasining takomillashuv jarayonlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot davomida huquqiy davlat barpo etish, inson huquq va erkinliklarini ta'minlash hamda huquqiy ongni yuksaltirishda ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishning dolzarb masalalari alohida tahlil etiladi.

Kalit so'z: ijtimoiy munosabatlar, huquqiy tartibga solish, qonunchilik bazasi, huquqiy ong, fuqarolik jamiyati, huquqiy davlat, huquqiy normalar.

KIRISH

Jamiyat hayotining barcha sohalarida yuz beradigan o'zgarishlar ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi va ularni tartibga solish zaruratini keltirib chiqaradi. Insoniyat taraqqiyoti jarayonida huquq ijtimoiy munosabatlarning muhim regulyatori sifatida shakllanib, ularning izchil rivojlanishiga kafolat yaratadi. Shu nuqtai nazardan, huquqiy tartibga solish mexanizmlarining mukammal bo'lishi nafaqat ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi, balki huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati poydevorini ham mustahkamlaydi. O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan huquqiy islohotlar, xususan, qonunchilik bazasining takomillashuvi va huquqni qo'llash amaliyotining samaradorligi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy davrda ijtimoiy munosabatlarning xilma-xilligi, yangi huquqiy muammolarni yuzaga chiqarishi va ularni hal qilish mexanizmlarini ishlab chiqish ehtiyoji mazkur mavzuni tadqiq etishni dolzarb vazifalardan biriga aylantirmoqda.

Asosiy qism.

Ijtimoiy munosabatlar jamiyat hayotining asosiy tarkibiy qismi sifatida insonlarning kundalik faoliyatini muvofiqlashtiradi. Ushbu munosabatlarning tartibga solinishi huquqiy mexanizmlar orqali amalga oshirilishi ularning barqarorligi va izchilligini ta'minlaydi. Huquqiy tartibga solish, eng avvalo, davlat tomonidan ishlab chiqilgan va rasmiylashtirilgan normalar tizimi orqali ijtimoiy jarayonlarni boshqarishni anglatadi. Shu sababli huquq ijtimoiy tartibning universal kafolati hisoblanadi [Davletov, 2020].

Huquqiy tartibga solish nazariyasida ikki muhim jihat mavjud: birinchidan, ijtimoiy munosabatlarning obyektiv ehtiyojlari; ikkinchidan, ularni tartibga soluvchi huquqiy normalar va mexanizmlar. Bu ikki komponent uyg'unlashgandagina jamiyat barqaror rivojlanishi mumkin bo'ladi [Malikov, 2019]. Huquqiy normalar jamiyatda xatti-harakat me'yorlarini belgilash orqali ijtimoiy tartibni kafolatlaydi. Qonuniy tartibga solinmagan ijtimoiy munosabatlarda turli ixtilof va nizolar yuzaga kelishi tabiiydir. Shu jihatdan huquqiy normalar inson huquq va erkinliklarini himoya qilish, adolatli tartibni ta'minlash hamda ijtimoiy munosabatlarda huquqiy madaniyatni shakllantirishning asosiy vositasi bo'lib xizmat qiladi [Rahmonov, 2021]. O'zbekiston

Respublikasida huquqiy normalarning ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdagi o'zni ayniqsa mustaqillik yillarida kengayib bordi. Konstitutsiya va qator qonunlarda belgilangan huquqiy kafolatlar jamiyat hayotining barcha sohalarida barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilmoqda [Karimov, 2022].

So'nggi yillarda mamlakatimizda huquqiy islohotlarning chuqurlashuvi natijasida ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda milliy qonunchilik bazasi sifat jihatidan yangilandi. "Yangi O'zbekiston" davrida qonunchilik jarayonida shaffoflik, ochiqlik va jamoatchilik ishtirokini ta'minlash bo'yicha qator tashabbuslar amalga oshirildi. Natijada fuqarolik jamiyatining rivojlanishi, inson huquq va erkinliklarini himoya qilishning huquqiy kafolatlari mustahkamlandi [Shodmonov, 2023]. Xususan, ijtimoiy sohadagi munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan qonunlar, masalan, "Ijtimoiy xizmatlar to'g'risida"gi Qonun (2019) va boshqa me'yoriy hujjatlar ijtimoiy tenglik va adolatni ta'minlashda muhim rol o'ynamoqda [Oliy Majlis Qonunchilik palatasi, 2019].

Huquqiy mexanizmlarning samaradorligini oshirishda hali mavjud muammolar ham mavjud. Ulardan eng muhimi huquqiy normalarning barcha ijtimoiy qatlamlarda bir xil darajada samarali ishlamasligi bilan bog'liq. Aholining huquqiy ong va madaniyat darajasi ham ijtimoiy munosabatlarning huquqiy tartibga solinishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [Saidov, 2020]. Bundan tashqari, global axborotlashuv jarayonlari va transmilliy muammolarning kuchayishi milliy qonunchilik tizimini doimiy ravishda takomillashtirishni talab qilmoqda. Bu esa huquqshunos olimlar va amaliyotchi mutaxassislar oldida yangi vazifalarni qo'yadi [Islomov, 2021]. Bugungi globallashtirish jarayonida ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda xalqaro huquq normalarining ahamiyati ortib bormoqda. Xalqaro shartnomalar va konvensiyalar inson huquqlarini himoya qilish, iqtisodiy va madaniy aloqalarni tartibga solishda asosiy huquqiy manba hisoblanadi. Masalan, BMTning Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi ijtimoiy munosabatlarda erkinlik va tenglik prinsiplari uchun umumiy asos yaratgan [United Nations, 1948].

Shuningdek, Yevropa Inson huquqlari sudi amaliyoti ham ijtimoiy munosabatlarning huquqiy tartibga solinishida muhim o'rin tutadi. Ushbu institut milliy qonunchilik tizimlarini xalqaro standartlarga muvofiqlashtirishda muhim rol o'ynaydi [Harris et al., 2018]. O'zbekiston ham qator xalqaro huquqiy hujjatlarni ratifikatsiya qilib, milliy qonunchilik tizimini global standartlarga moslashtirish yo'lida qadamlar tashlamoqda [Tursunov, 2022].

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi ijtimoiy munosabatlarda yangi huquqiy muammolarni yuzaga keltirmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar orqali shakllanayotgan munosabatlar maxsus huquqiy tartibga solishni talab etadi. Ayniqsa, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, kiberxavfsizlikni ta'minlash va elektron tijoratni tartibga solish sohalarida xalqaro va milliy huquqiy mexanizmlarni uyg'unlashtirish zarur [Solove & Schwartz, 2021].

O'zbekistonda "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonun (2019) va "Elektron hukumat" tizimini rivojlantirishga oid hujjatlar raqamli ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishga qaratilgan muhim qadam bo'ldi [O'zbekiston Respublikasi Qonunlari, 2019]. Shu bilan birga, raqamli huquqiy madaniyatni shakllantirish, aholining huquqiy ongini oshirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi [Jalolov, 2023]. Kelajakda ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solish bir necha yo'nalishlarda rivojlanishi kutilmoqda. Birinchidan, qonunchilik tizimida inson huquqlari va erkinliklarini kafolatlashning yanada mustahkamlanishi. Ikkinchidan, raqamli va ekologik huquq

kabi yangi huquq tarmoqlarining shakllanishi. Uchinchidan, xalqaro hamkorlikni kengaytirish orqali milliy qonunchilikning global standartlarga moslashtirilishi [Svensson, 2020].

O‘zbekiston Respublikasida ham “Harakatlar strategiyasi” va “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi” doirasida huquqiy davlatni yanada rivojlantirish, fuqarolik jamiyatini mustahkamlash hamda huquqiy madaniyatni oshirish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan [Prezident qarori, 2022]. Shu bois ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solish masalalarining chuqur tadqiqi nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishda huquqiy madaniyatning o‘rni beqiyosdir. Huquqiy madaniyat — bu nafaqat qonunlarni bilish, balki ularga amal qilish va huquqiy ong orqali ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etish demakdir. Fuqarolik jamiyatining shakllanishi huquqiy madaniyatning rivojlanishiga bevosita bog‘liq bo‘lib, u demokratik qadriyatlarining mustahkamlanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi [Bekmurodov, 2020].

O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari — nodavlat notijorat tashkilotlari, OAV va jamoatchilik kengashlari huquqiy tartibga solish jarayonida faol ishtirok etmoqda. Bu esa huquqiy demokratik davlatning yanada mustahkamlanishiga xizmat qiladi [Mirziyoyev, 2021]. Ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solish faqat jazolash yoki nazorat qilish bilan cheklanmaydi. Aksincha, zamonaviy huquqshunoslikda profilaktika tamoyili tobora ustuvor bo‘lib bormoqda. Huquqbuzarliklarning oldini olish, huquqiy tarbiya va targ‘ibotni kuchaytirish orqali jamiyatdagi nizolarni huquqiy asosda yechish imkoniyati yaratiladi [Abdurahmonov, 2019].

Profilaktika mexanizmlari, jumladan, huquqiy targ‘ibot, huquqiy maslahat markazlari va elektron huquqiy axborot tizimlari aholining huquqiy ongini yuksaltirishda muhim vosita hisoblanadi [Sattarov, 2020].

Huquqiy tartibga solish samaradorligi jamiyat a‘zolarining huquqiy ong darajasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu sababli ta‘lim tizimida huquqiy tarbiya va huquqiy bilimlarni o‘qitishga alohida e‘tibor qaratilishi lozim. Maktab va oliy ta‘lim muassasalarida huquqiy fanlarning sifatli o‘qitilishi kelajak avlodning huquqiy madaniyatini shakllantirishda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi [Qodirov, 2018]. Bugungi kunda O‘zbekistonda “Huquqiy targ‘ibot haftaliklari”, “Yoshlar va huquq” kabi dasturlar orqali ta‘lim tizimi va huquqiy targ‘ibotning uzviyligi ta‘minlanmoqda [Adliya vazirligi, 2021]. Shu bilan birga, xalqaro hamkorlik asosida huquqiy ta‘limni modernizatsiya qilish masalalari ham dolzarb bo‘lib qolmoqda [OECD, 2020]. Huquqiy tartibga solish samaradorligini ta‘minlovchi asosiy mexanizmlardan yana biri huquqni qo‘llash amaliyotidir. Sud organlari, huquqni muhofaza qiluvchi idoralar va ma‘muriy organlarning qarorlari ijtimoiy munosabatlarni huquqiy normalar asosida tartibga solishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi [Bobojonov, 2022].

Huquqni qo‘llashda izchillik va adolatning ta‘minlanishi fuqarolarning huquqiy tizimga bo‘lgan ishonchini mustahkamlaydi. Shu bois huquqni qo‘llash amaliyotini yanada takomillashtirish, sud hokimiyatining mustaqilligini ta‘minlash ham dolzarb vazifalardan biri sifatida ko‘rilmoqda [Habibullayev, 2021].

XXI asrda ijtimoiy munosabatlarning huquqiy tartibga solinishi ko‘plab global muammolar — migratsiya jarayonlari, ekologik xavfsizlik, kiberjinoyatchilik, xalqaro terrorizm va pandemiyalar ta‘sirida yangi mazmun kasb etmoqda. Bunday vaziyatda milliy qonunchilik tizimlari xalqaro huquq normalari bilan uyg‘unlashishi talab etiladi [Held & McGrew, 2007]. Masalan, COVID-19 pandemiyasi davrida sog‘liqni saqlash va karantin qoidalarini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar tezkor qabul qilinishi ijtimoiy munosabatlarning huquqiy ta‘minotida moslashuvchanlik

zarurligini ko'rsatdi [Gostin et al., 2020]. Shu bilan birga, ijtimoiy adolat, inson huquqlari va erkinliklari xalqaro huquqiy tartibga solishning markazida qolmoqda [UNDP, 2021].

Huquqiy tartibga solishning samaradorligini oshirish uchun yangi yondashuvlar ishlab chiqilmoqda. "Smart law" konsepsiyasi, ya'ni huquqiy jarayonlarni raqamlashtirish, huquqiy xizmatlarni onlayn ko'rishda taqdim etish, elektron sud tizimlarini joriy etish bunga yorqin misoldir [Susskind, 2019]. Bundan tashqari, huquqiy tartibga solishda "inklyuziv yondashuv" tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ya'ni, qonunchilik jarayonida fuqarolar, fuqarolik jamiyati institutlari va ekspertlarning keng ishtiroki ta'minlanmoqda. Bu esa ijtimoiy munosabatlarning huquqiy tartibga solinishida ochiqlik va ishonchlilikni mustahkamlaydi [Fukuyama, 2014].

Innovatsion huquqiy mexanizmlardan yana biri — sun'iy intellekt va "big data" texnologiyalaridan foydalanib huquqiy monitoringni amalga oshirishdir. Ushbu texnologiyalar ijtimoiy munosabatlardagi real ehtiyojlarni tezkor aniqlash va huquqiy choralarni samarali qo'llash imkonini beradi [Surden, 2020].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdurahmonov K. Huquqiy profilaktika va huquqbuzarliklarning oldini olish. – Toshkent: Adolat, 2019. – 208 b.
2. Bekmurodov T. Huquqiy madaniyat va fuqarolik jamiyati. – Toshkent: TDYU, 2020. – 190 b.
3. Bobojonov R. Huquqni qo'llash amaliyoti. – Toshkent: Adolat, 2022. – 210 b.
4. Davletov Sh. Huquqiy tartibga solish nazariyasining zamonaviy muammolari. – Toshkent: TDYU nashriyoti, 2020. – 210 b.
5. Fukuyama F. Political order and political decay: From the industrial revolution to the globalization of democracy. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2014. – 658 p.
6. Gostin L. O., Hodge J. G., Wiley L. F. Presidential powers and response to COVID-19 // JAMA. – 2020. – Vol. 323, No. 16. – P. 1547–1548.
7. Habibullayev S. Sud hokimiyati mustaqilligi muammolari. – Toshkent: TDYU, 2021. – 195 b.
8. Harris D., O'Boyle M., Bates E., Buckley C. Law of the European Convention on Human Rights. – Oxford: Oxford University Press, 2018. – 1080 p.
9. Held D., McGrew A. Globalization theory: Approaches and controversies. – Cambridge: Polity Press, 2007. – 304 p.
10. Islomov U. Milliy qonunchilik va global muammolar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2021. – 220 b.
11. Jalolov O. Raqamli jamiyat va huquqiy madaniyat. – Toshkent: Akademnashr, 2023. – 176 b.
12. Karimov B. O'zbekiston qonunchilik tizimida huquqiy normalarning roli. – Toshkent: Adolat, 2022. – 264 b.
13. Malikov A. Ijtimoiy munosabatlarning huquqiy mexanizmlari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2019. – 185 b.
14. Mirziyoyev Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 336 b.
15. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. Huquqiy targ'ibot haftaliklari to'g'risidagi ma'lumotnoma. – Toshkent, 2021.

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-9

16. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi. "Ijtimoiy xizmatlar to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent: Adolat, 2019.
17. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari. "Shaxsiy ma'lumotlar to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent: Adolat, 2019.
18. OECD. Legal education and modernization [Elektron resurs]. – URL: <https://www.oecd.org/legal-education> (murojaat sanasi: 20.09.2025).
19. Prezident qarori. "Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi" to'g'risida. – Toshkent: Prezident matbuot xizmati, 2022.
20. Qodirov M. Ta'lim tizimida huquqiy tarbiya. – Toshkent: Fan, 2018. – 176 b.
21. Rahmonov I. Huquqiy normalarning ijtimoiy jarayonlardagi o'rni // Huquq va jamiyat. – 2021. – №2. – B. 45–56.
22. Saidov A. Huquqiy ong va huquqiy madaniyat masalalari. – Toshkent: TDYU, 2020. – 156 b.
23. Sattarov A. Aholining huquqiy ongini yuksaltirish mexanizmlari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020. – 188 b.
24. Shodmonov H. Yangi O'zbekiston sharoitida huquqiy islohotlar. – Toshkent: Akademnashr, 2023. – 198 b.
25. Solove D. J., Schwartz P. M. Information Privacy Law. – New York: Wolters Kluwer, 2021. – 1200 p.
26. Surden H. Artificial Intelligence and Law: An Overview // Georgia State University Law Review. – 2020. – Vol. 35, No. 4. – P. 1305–1337.
27. Susskind R. Online courts and the future of justice. – Oxford: Oxford University Press, 2019. – 368 p.
28. Svensson M. International law and regulation of social relations. – London: Routledge, 2020. – 312 p.
29. Tursunov N. O'zbekiston qonunchiligini xalqaro standartlarga moslashtirish masalalari. – Toshkent: Istiqlol, 2022. – 244 b.
30. United Nations Development Programme (UNDP). Human Development Report 2021/2022: Uncertain times, unsettled lives [Elektron resurs]. – URL: <https://hdr.undp.org> (murojaat sanasi: 20.09.2025).
31. United Nations. Universal Declaration of Human Rights [Elektron resurs]. – URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (murojaat sanasi: 20.09.2025).